

ovakve literature kod nas, a imajući pred očima moralni vakuum u kojem se nalazimo nakon pada komunizma kad se na sve strane vapi za etičkim smjernicama, posebice na području medicine i ostalih znanosti o čovjeku, ovakva djela služe kao veoma koristan pregled. A otkad je vjeronauk uveden u škole i otkako sve češće pozivaju ne samo teologe nego i u neposrednoj pastoralnoj službi da uzmu udjela u raznim raspravljanjima o ovim i sličnim problemima, nameće se potreba solidnog znanja na ovom području. A kako sve više govorimo o zadaći kršćanskih laika u Crkvi i svijetu, i s te strane nameće se potreba ne samo iskrena i čestita života nego i solidna znanja, u svjetlu vjere, o gorućim problemima današnjice. Imamo dobrih kršćana i visokih stručnjaka na raznim znanstvenog i općenito javnog života, ali na žalost njihovo sintetičko znanje, što se tiče pitanja kršćanskog humanizma, često je na katekizamskoj razini. Stoga će ovakva interdisciplinarna djela pridonijeti njihovu rastu i kao stručnjaka, imajući uvida u srodne discipline, i kao kršćanskih humanista.

Marijan Valković

STJEPAN BALOBAN, *Spirito e vita cristiana nella teologia morale di Bernhard Häring*, Dissertatio ad Doctoratum in Theologia morali consequendum, Roma 1988, str. XV–222.

Bolest je u našem kulturnom životu, posebice katoličkom, da nemamo dovoljno pregleda o onome što se piše i o čemu se raspravlja ne samo u širokom svijetu nego čak ni o onome što se događa kod nas i što rade naši ljudi. Nedostaju nam sistematski bibliografski radovi i, još više, stručne recenzije. Tako se evo dogodilo da nakon četiri godine prikazujemo doktorsku disertaciju koja je prije četiri godine obranjena »summa cum laude« na poznatoj Academia Alfonsiana u Rimu i koja je iste godine tiskana (u Zagrebu uz financijsku pomoć Nadbiskupijskog ordinarijata München-Freising. Tema disertacije je *Duh i kršćanski život u moralnoj teologiji Berharda Häringa*. Pisana je lijepim talijanskim jezikom i, što je od posebna značenja, obrana je bila u nazočnosti samoga Häringa, koji je samo nekoliko dana nakon obrane u travnju 1988. definitivno napustio Rim i predavanja (ali ne i pisanje) i povukao se u Gars am Inn nedaleko od Münchena, gdje je Häring, kao pripadnik Družbe Presvetog Otkupitelja (redemptorista) započeo svoju službu profesora moralne teologije, gdje će više godina nastaviti tu službu, spajajući je s predavanjima na Academia Alfonsiana u Rimu (jedan semestar u Gars am Inn, a drugi u Rimu). Kasnije će posve ostati u Rimu, ali će nakon Koncila nastaviti također s predavanjima u Americi, a s povremenim predavanjima, možemo reći, i širom svijeta.

Tako je obrana ove disertacije u proljeće 1988. nekako bila simbolična: u neku ruku znak priznanja i zahvalnosti brojnih učenika koji će, nadahnuti njegovim učenjem i primjerom, nastaviti rad na obnovi moralne teologije u Duhu Kristovu. Prikazati ovu disertaciju i istaknuti lik Berharda Häringa kao teologa moralista je to hitnije što je Häring 10. studenoga 1992. navršio 80 godina života (makar su mu ranije liječnici nekoliko puta proricali ranu smrt i unatoč višestrukim operacijama zbog raka na grlu) te su mu tom prilikom čestitale

brojne ugledne osobe, a obljetnica je znatno obilježena i u medijima. I autor ove disertacije tom je prilikom pisao o Häringovu 80. rođendanu (v. Glas Koncila od 15. XI. 1992., str. 11).

Općenito je poznato da je Häringova moralna teologija »kristocentrično« orijentirana. Kad se 1954. god. pojavilo prvo izdanje njegovog »velikog djela« (Kristov zakon), nastalo je u nekim teološkim krugovima (i kod nas) raspravljanje je li kršćanska moralna teologija »teocentrično« ili »kristocentrično« utemeljena (usp. J. Kuničić, Krist kao arhitektonska ideja moralke, u BS 34/1964/1, 55–71). U tim često polemičkim napisima o »kristocentričnosti« Häringove moralne teologije, koja je kasnije u raznim oblicima istaknuta i u koncilskim (OT 16) i u drugim crkvenim dokumentima, previdjelo se ono što je Häring pisao o »pneumatološkoj« strani moralne teologije i kršćanskog života, što je ne samo istaknuto kao uvodni »leitmotiv« u »Kristov zakon« (»Tà zakon Duha života u Kristu Isusu oslobodi me zakona grijeha i smrti«, Rim 8,2) nego i ugrađeno u cjelokupni Häringov opus. Ta nedovoljno rasvijetljena pneumatološka strana u teologiji Bernharda Häringa predmet je ove disertacije (barem treće o B. Häringu kao teologu moralistu). Pneumatologija je nakon Koncila u velikom razvoju, pa je stoga korisno znati kakav i kolik je njezin udio u moralnoj teologiji B. Häringa, koji je temeljne koordinate pneumatologije već prije Koncila ugradio u svoje djelo, a kasnije sve više razvijao. Moderator disertacije je bio S. Maiorano, a uz njega u komisiji su bili M. Nalepa i L. Vereecke, sva trojica redemptoristi i profesori na »Academia Alfonsiana«. Kao što je i Häring svoj »Kristov zakon« posvetio uspomeni svojih roditelja, od kojih je primio prvu poruku o Božjoj ljubavi i iskustvo iskrene ljudske ljubavi, tako je i S. Baloban svoju disertaciju posvetio svojim roditeljima koji su mu prenijeli »trajne vrijednosti kršćanskog života: ljubav i dobrotu«.

Disertacija sadrži šest poglavlja i zaključak, uz uvodnu riječ, pregled sadržaja, popis kratica i uvod na početku te bibliografiju na kraju: popis Häringovih radova na kojima se temelji ovaj doktorski rad te druga rabljena i pomoćna djela.

Prvo poglavlje, kako se može očekivati, pruža »Sitz im Leben« Häringove pneumatologije te ima naslov: »zainteresiranost za Duha Svetoga u posljednja desetljeća posebice s obzirom na moralnu teologiju« (str. 5–45). Lijepo su opisani situacija prije Koncila, temeljne crte koncilске pneumatologije, naučavanje papâ Pavla VI. i Ivana Pavla II. te vodećih teoloških predstavnika i skupova kao i impulsi koji su dolazili iz konkretnog života (karizmataska obnova). Baloban navodi Congara koji jezgrovito opisuje vezu između kristologije i pneumatologije na Drugom vatikanskom saboru. Po Congaru, Sabor je »sačuvao kristološki odnos. To je biblijski odnos i bitan uvjet za zdravu pneumatologiju. Pneumatologija nije pneumatocentrizam. Duh je Duh *Kristov*: on ispunja djelo Kristovo, izgradnju Tijela *Kristova*« (str. 14). Baloban navodi Congara i kad kaže: »Toliko sam puta sebi rekao: kad bih morao sažeti u jedan zaključak svoje studije o Duhu Svetome, izrazio bih ga ovako: nema kristologije bez pneumatologije ni pneumatologije bez kristologije« (str. 25). Trebalo je baš prikazati pneumatološku stranu Häringove moralne teologije, koja je bila prilično zanemarena. Ovo poglavlje (kao i ostala) završava kraćim preglednim zaključkom.

Drugo poglavlje ima naslov: »Opće crte života i rada Bernharda Häringa«. Tu je riječ o temeljnim životopisnim podacima, o duhovnim utjecajima (R. Guardini, K. Adam, Th. Steinbüchel, M. Scheler itd.) Baloban daje glavne crte Häringove moralne teologije od objavljivanja djela »Kristov zakon« do novog priručnika četvrt stoljeća kasnije »Slobodni (i vjerni) u Kristu«. To je razdoblje Drugoga vatikanskog sabora i situacije nakon njega, kad je Häring bio najpoznatije ime među katoličkim moralistima, iako su kasnije nastupili novi problemi, ali je Häring, uvijek svjež i pun elana, nastojao duboko zahvaćati i u novu problematiku (bio-etika, problemi okoliša, gospodarski problemi kao i pitanje mira itd.).

Häring svakako, s obzirom na metodu, mnogo duguje filozofu Maxu Scheleru i fenomenološkoj školi, ali je bio svjestan i njihovih granica, pogotovo u filozofiji Maxa Schelera. Malo začuđuje što Baloban, pozivajući se na autora P. Beretta, jednostavno naziva Schelera »studioso cattolico« filozofije religije i moralne filozofije. Scheler je imao barem tri razvojne faze i nije uspio do neke sinteze. U drugoj fazi, 1916. god., konvertira na katolicizam, ali u trećoj otpada od katolicizma i već 1922. istupa iz Crkve i godinu dana kasnije izjavljuje da nikad nije bio »katolik vjernik«, barem »ne po mjeri teologa«. U ovoj fazi približava se filozofiji Spinoze i Schopenhauera (Baloban, str. 51; usp. J. Fischl, *Geschichte der Philosophie*, Graz 1964, str. 502). Tu je bilo mjesto stanovitom distingviranju. Ali činjenica jest da se Häring veoma često, u pojedinostima i s obzirom na neke analize, poziva na Schelera.

Treće, četvrto i peto poglavlje čine srž disertacije i autor je građu rasporedio u tri dijela, koja vremenski obuhvaćaju četvrt stoljeća, a ujedno su i najkreativniji dio Häringova života: od pojave priručnika *Kristov zakon* (1954.) do novog priručnika *Slobodni (i vjerni) u Kristu* (1978–1981., engleska i njemačka varijanta). U tom razdoblju nastala su brojna Häringova djela najrazličitijih profila; od pobožnih knjižica o Srcu Isusovu i o Mariji, do ekumenskih, medicinskih, gospodarskih i političkih rasprava (u etičkoj perspektivi).

Stoga treće poglavlje obrađuje najprije pneumatologiju u *Kristovu zakonu*, djelu kojim je Häring postao poznat širom svijeta. Riječ je o odnosu slobodazakon u životu kršćanina, o grijehu i obraćenju (koliko je potpisanome poznato, Häring je prvi katolički moralist koji je već prije Koncila obradio obraćenje kao bitnu konstantu kršćanskog života, osobnog i eklezijalno-društvenog, što bi bilo potrebno malo jače naglasiti), o teološkim krepostima, o kulturnoj usmjerenosti kršćanskog života. Važno je također što u ovom priručniku ima veza između Duha svetoga, istine i ljepote (moralno-pneumatološki elementi estetike), čega ne nalazimo u ranijim priručnicima moralne teologije.

U razdoblju između dva Häringova priručnika bit će Drugi vatikanski sabor, u radu kojega će Häring kao peritus veoma aktivno djelovati, počevši već u pripravnoj komisiji. Koncil će biti i prilika i izazov da Häring pojača svoje djelovanje. To je opisano u četvrtom poglavlju disertacije. Teme kao personalizam, sloboda, zakon i istina, važne u ekumenskom dijalogu, pneumatska narav Crkve, uloga laika, eshatološke kreposti, znakovi vremena kao znakovi djelovanja Duha Božjega itd. dolaze do izražaja.

Peto poglavlje obrađuje ono što je Häring, u pneumatološkom pogledu, iznio u svom drugom priručniku (ispočetka je mislio izraditi kraće sintetičko djelo, ali je ono preraslo u priručnik – iako postoji kontinuitet između ova dva priručnika te ih je dobro, komu je to moguće, koristiti zajedno). Uglavnom

su, u pneumatološkom pogledu, iste teme kao i u ranijim djelima, ali je pneumatološka strana više naglašena. Riječ je o rastu i razvoju. Što je ranije bilo, na nekim mjestima, možda nedovoljno istaknuto, to će sada biti više naglašeno. A i cijeli priručnik bitno ima »duhovniju« dimenziju, iako treći svezak (preveden i na hrvatski) zahvaća u najsuvremeniju problematiku (spolnost, obitelj, bio-etika, gospodarstvo, politika, kultura, okoliš).

Šesto i zadnje poglavlje ima naslov: »Pneumatološka dimenzija moralne teologije«. Na primjeru Häringova razvojnog puta autor opisuje pneumatološku komponentu moralne teologije u njezinim temeljnim kategorijama kao što su sloboda i vjernost (odgovornost: ključni pojam već u *Kristovu zakonu* te je Häring s pravom smatran kao zastupnik »etike odgovornosti«), savjest – moralne norme, obraćenje – grijeh, istina – ljepota, kreposti, sakramenti, Crkva, ekumenizam. Autor primjećuje da nije uvijek lako konkretizirati i napraviti most između teorije i prakse kad je riječ o Duhu Svetome. Ipak, zaključuje autor, »Häring je pionir i pod tim aspektom te se posvema podudara s Congarom u uzajamnom povezivanju kristologije i pneumatologije.

U zaključku autor sažimlje glavne rezultate svoga traženja pneumatološke komponente Häringove moralne teologije, dobro prepoznatljive već prije Drugoga vatikanskog sabora. Autor dobro primjećuje da Häringova moralka odiše kršćanskim optimizmom, a sam Häring ima izuzetnu moć intuitivnog uočavanja pristupa suvremenim moralnim problemima. To, svakako, nije bez djelovanja Duha.

Kad je 21. listopada 1989. godine sadašnji papa Ivan Pavao II. posjetio Hrvatski zavod sv. Jeronima u Rimu, svećenici studenti su mu darovali Balobanovu disertaciju te je na prigodnoj fotografiji vidljivo kako je Papa već za stolom prelistava. A sam Häring će reći o sebi zahvaljujući i odgovarajući potpisano na čestitke izražene u povodu 80. rođendana, da je ova disertacija »sretan završetak mogea rimskog djelovanja. U mojim molitvama i u mojoj misli sve se jače nametala pneumatološka dimenzija vjere i autentično kršćanske moralne teologije i moralnog naviještanja«.

Marijan Valković

POZAIĆ V. (uredio) *EKOLOGIJA*. Znanstveno-etičko-teološki upiti i obzori, Zagreb FTI DI, 1991, 179 str.

Suvremeni ekološki problemi zabrinuli su cijelo čovječanstvo. O njima su dosad održani brojni znanstveni skupovi, objavljene mnoge međunarodne deklaracije, potpisane različite konvencije, napisane iscrpne studije. U naše doba javlja se ekologija kao zasebna znanstvena disciplina koja proučava biološke zakone živih bića, njihove međusobne odnose i vladanje čovjeka u odnosu na prirodu u kojoj živi i djeluje. Među ovakve publikacije spada i gore spomenuti zbornik *Ekologija*, koji podastire čitatelju osam radova višestrukog pristupa ekološkoj problematiki.

O značenju, sadržaju, povijesti i dometu ekologije kao znanstvene discipline piše M. Meštrov u raspravi »Ekologija. Sadržaj i dometi« (str. 13–28), naglašavajući pritom važnost odgovornosti pojedinaca i društva spram ekosistema, biosfere, organskih vrsta, samoga sebe i budućih generacija.